

กระบวนการทำงานเพื่อชุมชนในการออกแบบวิหาร พระอุคุต ณ สวนสาธารณะหนองแวง จังหวัดมหาสารคาม Work process for the community to design the vihara Phra Upakut at Nong Waeng public park, Maha Sarakham

วรากล ตันชนะเทวินทร์^{1*} วิวัฒน์ วอทอง² ธเนศ ฉัตรจุฑามณี³
และ สายลม โกษาเดวิย⁴

¹ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมืองและนฤมิตศิลป์

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

²อาจารย์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมืองและนฤมิตศิลป์

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

³อาจารย์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมืองและนฤมิตศิลป์

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

⁴ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 4 ตำบลโคกพระ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

Warakul Tantanatewin^{1*}, Wiwat Wotong², Thanet Chatjutamane³
and Sailom Kosachaviang⁴

¹Assistant Professor, Faculty of Architecture Urban Design and Creative Arts,
Mahasarakham University, Maha Sarakham Province, Thailand 44150

²⁻³Lecturer, Faculty of Architecture Urban Design and Creative Arts,
Mahasarakham University, Maha Sarakham Province, Thailand 44150

⁴Village Headman, Moo 4, Kok Phra Sub-district, Kantarawichai District,
Maha Sarakham Province, Thailand 44150

*Email: warakul.t@msu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มุ่งใช้การมีส่วนร่วมของชุมชนในศึกษาเพื่อการออกแบบวิหารพระอุคุตและภูมิทัศน์โดยรอบ ณ สวนสาธารณะหนองแวง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม สำหรับกิจกรรมงานบุญประเพณีและกิจกรรมชุมชน ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม วิธีการที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ การสำรวจ การสัมภาษณ์เชิงลึก การประชุมกลุ่มย่อย และการจัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ในการพัฒนางานออกแบบร่วมกับชุมชนอย่างต่อเนื่องในแต่ละขั้นตอน ตั้งแต่การศึกษาวិเคราะห์และสรุปความต้องการของชุมชน การวางแผน การดำเนินการออกแบบและก่อสร้าง การเสนอแผนงานออกแบบ การประเมินผลงานและสรุปผล เพื่อนำไปออกแบบวิหารสำหรับประดิษฐานพระอุคุตตามที่ต้องการ

ผลลัพธ์จากการดำเนินงาน คือ วิหารที่มีลักษณะรูปทรง การประดับตกแต่ง และโครงสร้างอาคารที่เรียบง่าย แต่คงแสดงลักษณะศิลปะสถาปัตยกรรมที่ชุมชนคุ้นเคยในรูปแบบไทย-ล้านช้าง (ไทยอีสาน) และการใช้พืชพรรณพื้นถิ่นในงานภูมิทัศน์ ภายใต้ข้อจำกัดในด้านงบประมาณและบริบทชุมชน

นอกจากนั้นในแต่ละขั้นตอนของการออกแบบ เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างผู้ออกแบบและชุมชนในการสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมประเภทศาสนสถานและงานภูมิทัศน์ โดยพบว่าความต้องการของชุมชนเป็นข้อมูลที่สำคัญที่สุดในการวิเคราะห์และสังเคราะห์ในขั้นตอนการออกแบบ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการวางแผนถือเป็นพื้นฐานสำคัญที่สุดทั้งนี้ความตั้งใจในการทำงานของผู้นำชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และความรู้ความเข้าใจในทิศทางเดียวกันของคนในชุมชนนั้นเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนการทำงานให้สำเร็จอย่างยิ่ง

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วมของชุมชน, กระบวนการออกแบบ, วิหาร, ภูมิทัศน์

Abstract

This research aimed to use community participation in the study for the design of vihara Phra Upakut and surrounding landscape at Nong Waeng public park in Kantharawichai District, Maha Sarakham Province for merit-making events and community activities. That was a Participatory Action Research (PAR). The methods were used to collect data including field survey, in-depth interview, small focused group meeting and organizing a forum to exchange opinions. The design development with the community continuously at each step including study, analyze and summarize community's requirement, planning, design and construction process, suggestions for designs, evaluation and summary of overall working. To summarize the design guidelines for vihara Phra Upakut according to the community requires.

Results from working process was vihara Phra Upakut which simple shape, decoration and building structure. While it was also showed the familiar art and architecture in Thai-Lan Chang style (Thai-Isan) and used of local plants in landscape design under limited cost and context.

Moreover, in each part of the design process that exchange of knowledges between designers and community in the creation of religious architecture and landscape. The needs of community are the most important data to analyze and synthesis in the design phase. In addition, the work intention of community leader and stakeholders, additionally knowledge and understanding in the same direction of the people in the community is an important factor in driving the work to great success.

Keywords: community participation, design process, vihara, landscape

Received: July 13, 2020; **Revised:** August 18, 2020; **Accepted:** August 25, 2020

1. บทนำ

เนื่องด้วยชาวชุมชนโคกพระและญาติโยมวัดป่าศรีทธาธรรมวิทยา ตำบลโคกพระ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม มีความต้องการพัฒนาพื้นที่ในบริเวณสวนสาธารณะหนองแขว ซึ่งตั้งอยู่ทางฝั่งตรงข้ามถนนหน้าวัดป่าศรีทธาธรรมวิทยา โดยมีแนวคิดเบื้องต้นในการพัฒนาพื้นที่ คือ การจัดสร้างวิหารกลางน้ำ เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระอุคุด และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ที่พี่น้องประชาชนชาวชุมชนโคกพระเคารพบูชา เพื่อการใช้ประโยชน์ทางพระพุทธศาสนาและกิจกรรมสาธารณะประโยชน์อื่นในพื้นที่อำเภอกันทรวิชัยและใกล้เคียง สวนสาธารณะแห่งนี้เป็นส่วนหนึ่งที่ส่วนหนึ่งที่เชื่อมต่อกับวัดป่าศรีทธาธรรมวิทยาทางด้านหน้า ประชาชนในพื้นที่และบริเวณใกล้เคียงเข้ามาใช้ประโยชน์ในการทำกิจกรรมงานบุญประเพณี และกิจกรรมชุมชนอยู่เสมอ จึงนำมาสู่ความต้องการในการจัดสร้างวิหารกลางน้ำสำหรับประดิษฐานพระอุคุดในรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยอีสานร่วมสมัย และพัฒนาพื้นที่โดยการปรับปรุงภูมิทัศน์ ณ สวนสาธารณะหนองแขวให้มีทัศนียภาพที่ดี

การวิจัยครั้งนี้ได้ประยุกต์ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการซึ่งมี 4 กระบวนการ ประกอบด้วย การวางแผน การปฏิบัติตามแผน การประเมินผล และการสะท้อนผล (Kemmis & McTaggart, 1988) ในการวางแผนและการปฏิบัติตามแผนนั้น ได้มุ่งสร้างความตื่นตัวให้คนในชุมชนโคกพระเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนาชุมชนนี้ เนื่องจากการพัฒนาในด้านต่าง ๆ จะประสบความสำเร็จนั้นมักขึ้นอยู่กับคนในชุมชนทั้งสิ้น โดยผู้ทำหน้าที่สนับสนุนทางวิชาการและให้คำปรึกษาด้านการออกแบบ คือ ผู้ออกแบบ (ผู้วิจัย) ซึ่งการกระตุ้นให้ประชาชนได้รู้และเข้าใจถึงแนวคิด หลักการวิเคราะห์ ปัญหาของชุมชน และทำให้ตระหนักว่าเป็นสิ่งที่ทุกคนต้องคิดวางแผนร่วมกัน (ทองศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ, 2536) ทั้งนี้ยังมีเครือข่ายชุมชนคือ ญาติโยมและคณะกรรมการวัดป่าศรีทธาธรรมวิทยา เข้ามามีส่วนร่วมและเป็นผู้ดำเนินการในการประสานงานแต่ละฝ่ายรวมถึง การขออนุญาตก่อสร้างและกำกับติดตามการก่อสร้างต่อไป การกระทำในลักษณะนี้จะทำให้คนในชุมชนเกิดความรู้สึกว่าตนเองได้มีส่วนร่วมในการอภิปราย ถกเถียง พิจารณาปัญหา และคิดวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาในชุมชนของตนเองจนเกิดความรู้สึกมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการดำเนินการเหมือนเป็นปัญหาของตน

อย่างไรก็ตามการพัฒนาชุมชนไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาด้วยกิจกรรมใด ควรสนับสนุนให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ หากเกินกว่าความสามารถของชุมชน อาทิ ความรู้ทางด้านวิชาการ เทคโนโลยีและวัสดุที่จำเป็น หน่วยงาน/ภาครัฐ จำเป็นต้องเข้าช่วยเหลือเพื่อให้การดำเนินการบรรลุผล โดยวิธีการทำงานกับประชาชน (Work with people) เป็นการร่วมคิด ร่วมปรึกษา และร่วมกันทำงาน ไม่ใช่ทำให้ประชาชน (Work for people) ฝ่ายเดียว (จิตจำนงค์ กิตติกริต, 2525) ดังนั้นกระบวนการทำงานนี้ผู้ออกแบบจึงมุ่งการทำงานกับชุมชนเพื่อชุมชน เพื่อให้ผลงานออกแบบบริหารพระอุคุดกลางน้ำและงานภูมิทัศน์นี้เป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน

1.1 หลักการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนเป็นการร่วมดำเนินการปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของคนในชุมชนให้เป็นปึกแผ่นไปในแนวทางที่ชุมชนต้องการ ในขั้นแรกต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชน โดยร่วมมือกันดำเนินการทำงาน และมักจะได้รับความช่วยเหลือด้านวิชาการจากหน่วยงานภายนอก (Dunham, 1958) ซึ่งเป็นกระบวนการที่มุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของคนในชุมชนให้ดีขึ้น โดยความร่วมมืออย่างจริงจังของชุมชนที่คิดริเริ่มเอง หรือหากชุมชนไม่ได้ริเริ่มก็สามารถใช้เทคนิคกระตุ้นให้เกิดความคิดริเริ่มขึ้น เพื่อให้กระบวนการนี้ได้รับการตอบสนองจากชุมชนด้วยความกระตือรือร้น โดย โกวิท พวงงาม (2553) ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนว่า เป็นการเปลี่ยนแปลง สร้างสรรค์ปรับปรุงอย่างมีกระบวนการ (Process) และเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีโครงสร้างและแบบแผน (Planned and Structured Change) หรือมีการกำหนดทิศทางของเป้าหมายชัดเจน เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตด้านต่าง ๆ เช่น เศรษฐกิจ สุขภาพอนามัย วัฒนธรรม สภาพแวดล้อมและการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้ในขณะที่รักษาทุนทางสังคมไว้ เช่น ภูมิปัญญา ระบบนิเวศ ความเชื่อ ค่านิยม ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและชาติพันธุ์ เป็นต้น

การพัฒนาชุมชนจึงเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สะท้อนความก้าวหน้าในทิศทางที่ดีขึ้น ถือเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงในระดับกลุ่มทางสังคมที่อยู่อาศัยร่วมกัน เช่น ครอบครัว ละแวกบ้าน หมู่บ้านและตำบลที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันติดต่อสื่อสารและเรียนรู้ร่วมกันหรือผูกพันกัน ภายใต้วัฒนธรรม ความร่วมมือและการพึ่งพากัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน (ปรีชา กลิ่นธรัตน์, 2536) การพัฒนาชุมชนมีเป้าหมายสำคัญ คือ (1) เปลี่ยนแปลงหรือสร้างทัศนคติที่ดีต่องานพัฒนาชุมชน (2) สร้างความเชื่อมั่นศรัทธาในชุมชนให้มีความคิดเห็นต่อการร่วมพัฒนา (3) ส่งเสริมให้ชุมชนเกิดความคิดริเริ่มในการพัฒนา (4) ส่งเสริมให้เกิดการรวมกลุ่มเพื่อสานประโยชน์แก่ชุมชน และ (5) พัฒนาให้ชุมชนมีความรู้ในการช่วยเหลือตนเองเพิ่มขึ้น

การดำเนินงานพัฒนาชุมชนมีหลักสำคัญ 3 ประการ คือ ความคิดริเริ่มมาจากประชาชน การให้ประชาชนมีส่วนร่วม และการช่วยเหลือตัวเองได้ ซึ่งการช่วยเหลือตนเองได้เป็นหลักการสำคัญที่สุดและเป็นเป้าหมายสูงสุดในการพัฒนาชุมชน อย่างไรก็ตามยังมีปัจจัยแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาชุมชนอันประกอบด้วย ลักษณะทางกายภาพ ลักษณะทางเศรษฐกิจ สภาพแวดล้อมทางการเมือง สภาพแวดล้อมทางสังคม สภาพแวดล้อมทางเทคโนโลยี และสภาพแวดล้อมที่ควรจะเป็น ซึ่งต้องพิจารณาในกระบวนการทำงานด้วย การพัฒนาชุมชนแตกต่างจากการพัฒนาอื่น เนื่องจากการพัฒนาดังกล่าวนี้มีความพร้อมรองรับกิจกรรมการพัฒนาได้ (สนธยา พลศรี, 2547) โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญ 10 ส่วน ได้แก่ (1) คนในชุมชน (2) ทุนของชุมชน ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม (3) วัสดุอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา (4) ยุทธศาสตร์หรือวิธีการพัฒนา (5) กระบวนการพัฒนาชุมชน เป็นลักษณะขั้นตอนในดำเนินงาน (6) การสนับสนุนช่วยเหลือจากรัฐบาล/ภาคเอกชน (7) การบริหารและจัดการที่ดี (8) นักพัฒนาชุมชน (9) การประสานงานระหว่างผู้มีส่วนเกี่ยวข้องให้ไปในทิศทางเดียวกัน และ (10) ผลของการพัฒนา โดยคนในชุมชนนั้นเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุด ไม่ว่าจะเป็นผู้นำหรือสมาชิกในชุมชนก็ตาม

1.2 กระบวนการพัฒนาชุมชนที่ชุมชนมีส่วนร่วม

กระบวนการคิดและการปฏิบัติที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายเข้ามาเรียนรู้/ทำงานร่วมกัน เป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยความร่วมมือเพื่อสร้างความเข้มแข็ง การคิดและเรียนรู้กันอย่างเป็นปฏิสัมพันธ์ที่ต่อกันและลงมือปฏิบัติอย่างจริงจัง ซึ่งคำนึงถึงส่วนรวมเป็นที่ตั้ง โดยมีการความร่วมมือของคนในชุมชน (ตั้งแต่การวางแผนการพัฒนาของตนเอง) ที่สอดคล้องกับกระบวนการพัฒนาชุมชน (เจลิยว บุรีภักดี และคณะ, 2545) มีชุมชนเป็นหลักในการกำหนดความต้องการในการพัฒนา ดำเนินการให้เกิดการพัฒนา และรับผลลัพธ์จากการพัฒนานั้น การศึกษาเรียนรู้ของชุมชนจะเป็นกลไกและกระบวนการสำคัญที่ทำให้เกิดการพัฒนายุทธศาสตร์ที่สอดคล้องกับสถานการณ์อย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนมีการปรับปรุงพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยมี 2 ลักษณะ คือ การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการพัฒนาที่ให้คนในชุมชนมีส่วนในกระบวนการพัฒนา ตั้งแต่เริ่มต้นที่ร่วมกันค้นหาปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตาม ประเมินผล รวมทั้งการรับประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ ที่มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน และลักษณะการมีส่วนร่วมทางการเมือง ในการส่งเสริมสิทธิและพลังอำนาจของพลเมืองโดยประชาชนหรือชุมชน เพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่ม (ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2542)

การมีส่วนร่วมในการพัฒนามี 3 ระดับ ได้แก่ ระดับการตัดสินใจ ระดับการร่วมมือ และระดับการใช้ประโยชน์ โดยระดับของการมีส่วนร่วมเป็นมิติเชิงคุณภาพตามแนวคิดของอาร์น สไตน์ ที่ให้ความสำคัญต่ออำนาจการตัดสินใจ (ระดับการตัดสินใจ) การเปลี่ยนแปลงที่มีการวางแผนอย่างเป็นระบบและขั้นตอน ส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมการพัฒนา มีขั้นตอนเริ่มต้นจากการทำการศึกษาและสำรวจสภาพของชุมชน การวิเคราะห์ขีดความสามารถของชุมชน การร่วมกับชุมชนในการจัดลำดับของปัญหา/ความต้องการ การวางแผนการปฏิบัติงานโดยใช้ข้อเท็จจริงที่ได้จากการศึกษาประกอบ การวางแผนการดำเนินงานตามแผน และการติดตามประเมินผลต่าง ๆ ที่ดำเนินการ สำหรับการ

มีส่วนร่วม (Participatory) ขั้นตอนในการพัฒนาแบ่งเป็น 5 ขั้น เริ่มที่ขั้นที่ 1 ริเริ่มการพัฒนาคอนในชุมชนเข้ามาร่วมค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ กำหนดความต้องการ และจัดลำดับความสำคัญของความต้องการ ขั้นที่ 2 วางแผนในการพัฒนา คนในชุมชนมีส่วนร่วมกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินการ ขั้นที่ 3 ร่วมพัฒนา/สร้างประโยชน์โดยสนับสนุนทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหาร/ประสานงาน/ขอความช่วยเหลือจากภายนอก ขั้นที่ 4 ร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้จากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ และขั้นที่ 5 ร่วมประเมินการพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์อย่างไร การประเมินอาจเป็นรูปแบบการประเมินผลย่อยหรือความก้าวหน้าเป็นระยะหรือผลรวมสรุปสุดท้าย (ทศพล กฤตยพิสิฐ, 2537; เจลิยว บุรีภักดี และคณะ, 2545)

1.3 กระบวนการออกแบบทางสถาปัตยกรรมและงานภูมิทัศน์

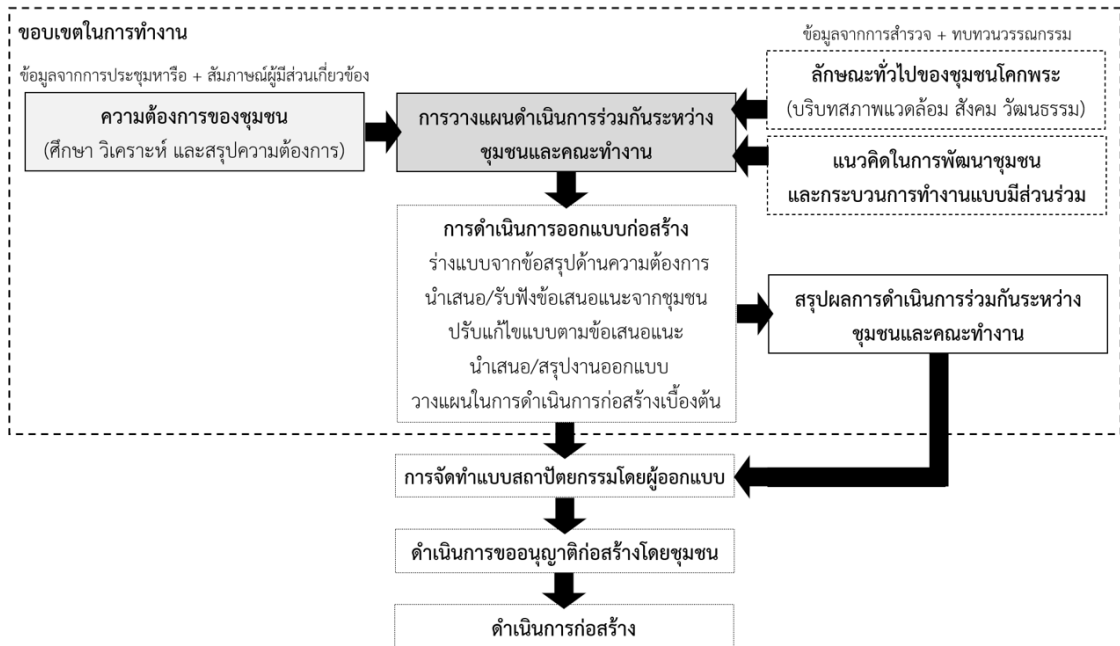
การออกแบบทางสถาปัตยกรรมสามารถจำแนกตามประเภทของงานออกแบบ เช่น งานสถาปัตยกรรม (Architecture) งานภูมิสถาปัตยกรรม การจัดภูมิทัศน์และวางผังบริเวณ (Landscape Architecture) งานออกแบบตกแต่งภายในหรืองานมัณฑนศิลป์ (Interior Design) เป็นต้น การทำงานในการวิจัยนี้เป็นส่วนของงานออกแบบก่อสร้างทางสถาปัตยกรรม ที่เป็นศาสนสถานในชุมชน และงานภูมิสถาปัตยกรรมในลักษณะของการวางผังบริเวณและเลือกพืชพรรณที่ส่งเสริมภูมิทัศน์ โดยมีขั้นตอนและรายละเอียดในการทำงานออกแบบ ดังนี้

การออกแบบส่วนงานสถาปัตยกรรมมีขั้นตอนโดยสังเขป ได้แก่ (1) ศึกษารายละเอียดข้อมูลโครงการ ความต้องการของโครงการ และงบประมาณ (2) สำรวจที่ตั้ง พื้นที่ในการออกแบบก่อสร้างและสภาพแวดล้อมต่างโดยรอบ ทั้งอาคารข้างเคียงและงานระบบต่าง ๆ ทั้งระบบไฟฟ้า สุขาภิบาลและระบบอื่น (3) ศึกษาข้อมูลเฉพาะเพิ่มเติมเพื่อออกแบบตามประเภทของอาคาร (4) วิเคราะห์ปัญหาที่ส่งผลต่องานออกแบบสถาปัตยกรรม (5) กำหนดโครงสร้างแบบทางด้านวิศวกรรมและประสานกับวิศวกรทุกระบบที่เกี่ยวข้อง (6) กำหนดแนวคิดในการออกแบบและพัฒนางานออกแบบจากแบบทางเลือก (7) จัดทำแบบก่อสร้างและรายละเอียดรายการประกอบแบบ และ (8) ตรวจสอบครั้งสุดท้าย นำเสนอแบบและส่งพิจารณาเห็นชอบ/อนุมัติ (สำนักออกแบบวิศวกรรมและสถาปัตยกรรม กรมชลประทาน, ม.ป.ป.; รังสิทธ์ ต้นสุธิ และคณะ, 2561)

การออกแบบส่วนงานภูมิทัศน์มีขั้นตอนโดยสังเขป ได้แก่ (1) ศึกษารายละเอียดข้อมูลโครงการ ความต้องการของโครงการ และงบประมาณ (2) สำรวจที่ตั้ง สภาพทางกายภาพของพื้นที่และพืชพรรณในบริเวณที่ออกแบบก่อสร้าง (3) วิเคราะห์ปัญหาและนำมาออกแบบวางผังบริเวณและจัดภูมิทัศน์ (4) กำหนดโครงสร้างแบบทางด้านวิศวกรรมและประสานกับวิศวกรทุกระบบที่เกี่ยวข้อง (5) จัดทำแบบก่อสร้างและรายละเอียดรายการประกอบแบบ และ (6) ตรวจสอบครั้งสุดท้าย นำเสนอแบบและส่งพิจารณาเห็นชอบ/อนุมัติ (สำนักออกแบบวิศวกรรมและสถาปัตยกรรม กรมชลประทาน, ม.ป.ป)

การออกแบบงานภูมิทัศน์นั้นต้องมีความรู้ความเข้าใจคุณลักษณะและคุณสมบัติพืชพรรณ รวมทั้งการใช้ประโยชน์จากพรรณไม้แต่ละประเภท เช่น ไม้ยืนต้น ไม้พุ่ม ไม้คลุมดิน เป็นต้น (จามรี อารยะานิมิตรกุล, 2558) โดยต้องคำนึงถึงขนาดและสัดส่วนที่เหมาะสมในการจัดภูมิทัศน์ ความรู้ด้านสุนทรียศาสตร์ (องค์ประกอบศิลป์) สำหรับการใช้ที่ว่างและกิจกรรม รวมทั้งความเข้าใจในงานปรับปรุงระดับพื้นที่เพื่อให้เกิดประโยชน์และสะดวกสบายในการใช้พื้นที่ รวมถึงการสร้างทัศนียภาพให้สวยงาม (ศศิยา ศิริพานิช, 2558) อีกทั้งยังมีบทบาทเป็นพื้นที่สาธารณะประโยชน์ เพื่อใช้ประโยชน์ด้านศาสนาของชุมชน โดยการออกแบบสภาพแวดล้อมเพื่อเอื้อให้เกิดพื้นที่ฝึกปฏิบัติกิจกรรมเกี่ยวกับสมาธิ ศิล ปัญญา สอดคล้องกับหลักพุทธศาสนา ในการใช้ต้นทุนทางสิ่งแวดล้อมสนับสนุนกิจกรรมทางศาสนา (เดวิด คินส์ลีย์, 2551)

ความต้องการพัฒนาพื้นที่ ณ สวนสาธารณะหนองแวง เพื่อรองรับกับกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนเป็นโจทย์หลักในการทำงานนี้ ซึ่งผลงานออกแบบก่อสร้างวิหารพระอุทิศกลางน้ำ และการปรับปรุงภูมิทัศน์เป็นผลลัพธ์ที่ชุมชนต้องการนำไปใช้ กระบวนการทำงานนี้จึงมุ่งศึกษาเพื่อการออกแบบและจัดทำแบบร่างขั้นสุดท้าย โดยใช้กระบวนการออกแบบร่วมกับชุมชน มีการแลกเปลี่ยนความรู้ด้านการออกแบบก่อสร้างงานสถาปัตยกรรม และงานภูมิทัศน์กับบริบทของชุมชนระหว่างผู้ออกแบบและเครือข่ายชุมชน เพื่อให้การดำเนินการเป็นไปตามแผนงาน กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในแต่ละขั้นตอนมีวัตถุประสงค์ให้ชุมชนเกิดความรู้ความเข้าใจและความสามัคคีในชุมชนเพื่อขับเคลื่อนการทำงานให้สำเร็จ ตลอดจนเกิดความร่วมมือร่วมใจกันดำเนินงานในขั้นตอนก่อสร้างในอนาคต ดังนั้นการดำเนินการศึกษาเพื่อการออกแบบนี้จึงเน้นที่คนในชุมชนผู้เป็นเจ้าของพื้นที่เป็นสำคัญ เพื่อให้ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นตรงกับความต้องการที่แท้จริงของชุมชนและมีความเหมาะสมกับบริบทของชุมชน โดยมีกรอบกระบวนการทำงาน (ภาพที่ 1) และรายละเอียดสำคัญในแต่ละประเด็นดังต่อไปนี้

ภาพที่ 1 ขอบเขตในการทำงานและกระบวนการทำงานระหว่างชุมชนและผู้ออกแบบ
ที่มา: ผู้นิพนธ์

2. วัตถุประสงค์

เป้าหมายในกระบวนการทำงานนี้ คือ ผลงานการออกแบบและจัดทำแบบร่างวิหารกลางน้ำในลักษณะเปิดโล่งแบบศาลาและภูมิทัศน์โดยรอบ ซึ่งเป็นตามความต้องการหลักของชุมชนโคกพระ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ผู้เป็นเจ้าของพื้นที่ จึงมีวัตถุประสงค์ต่าง ๆ ดังนี้

2.1 เพื่อศึกษาข้อมูลทั่วไป สภาพแวดล้อมแต่ละด้าน และกิจกรรมงานบุญประเพณีของชุมชน

2.2 เพื่อเสนอแนวทางในการออกแบบวิหารพระอุทิศกลางน้ำและการปรับปรุงภูมิทัศน์ ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนโคกพระ

3. วิธีการดำเนินการ

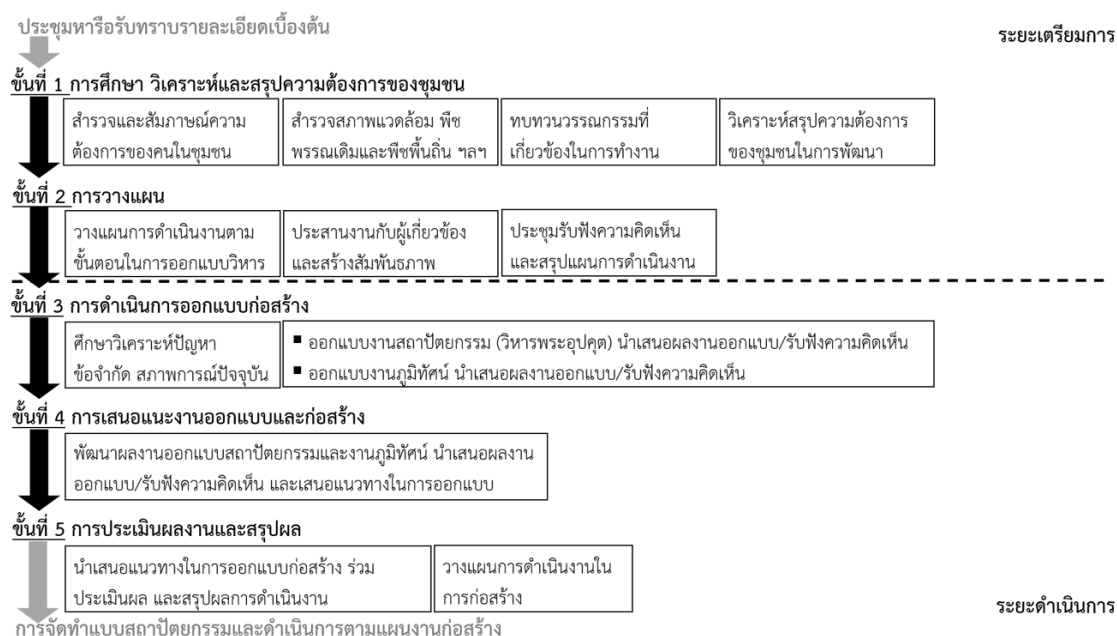
กระบวนการศึกษาเพื่อการออกแบบนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research; PAR) กลุ่มเป้าหมายในการดำเนินการ คือ ชุมชน เครือข่ายชุมชนในพื้นที่ตำบลโคกพระ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม การศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลโดยเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ที่มีระเบียบวิธีในการค้นคว้าหาข้อเท็จจริงและแก้ปัญหาสำหรับการออกแบบก่อสร้างงานสถาปัตยกรรมและงานภูมิทัศน์ อันเป็นการพัฒนาชุมชนในระดับท้องถิ่นด้วยการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนร่วมค้นคว้าหาข้อมูล ร่วมให้ข้อมูล ร่วมเสนอแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสม และร่วมกันขับเคลื่อนสมาชิกของชุมชนเข้าด้วยกัน โดยมีรายละเอียดสำคัญ ดังนี้

3.1 ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

พื้นที่ดำเนินการศึกษา คือ สวนสาธารณะหนองแขวง ทางฝั่งด้านหน้าวัดป่าศรีรัตนธรรมวิทยา ตำบลโคกพระ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม และชุมชนในพื้นที่บริเวณใกล้เคียง คือ ชุมชนโคกพระที่อยู่โดยรอบสวนสาธารณะหนองแขวงและวัดป่าศรีรัตนธรรมวิทยา โดยกลุ่มเป้าหมายเป็นผู้มีส่วนร่วมในการศึกษาวิจัยนี้ ได้แก่ ชุมชนบ้านโคกพระ และ คณะกรรมการวัดป่าศรีรัตนธรรมวิทยา

3.2 ขั้นตอนในการดำเนินการ

จากขอบเขตในการทำงานและกระบวนการทำงานระหว่างชุมชนและผู้ออกแบบ ที่มีแนวความคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนา ตั้งแต่การตัดสินใจ การร่วมมือและการใช้ประโยชน์ จึงประยุกต์ขั้นตอนในการดำเนินการจาก ขนินธิกาญจน์ จินใจตรง และคณะ (2561) และ รังสิริห์ ต้นสุชี และคณะ (2561) ที่นำเสนอและประชุมรับฟังข้อเสนอแนะจากชุมชนอย่างน้อยสองครั้ง แบ่งกระบวนการทำงานออกแบบเป็น 2 ระยะ คือ ระยะเตรียมการ (ขั้นที่ 1-2) และระยะดำเนินการ (ขั้นที่ 3-5) ซึ่งวางแผนการดำเนินการในกระบวนการออกแบบทางสถาปัตยกรรมและงานภูมิทัศน์โดยสานกระบวนการพัฒนาชุมชนที่ชุมชนมีส่วนร่วมเข้ามาในการทำงานครั้งนี้ (ภาพที่ 2)

ภาพที่ 2 กระบวนการทำงานออกแบบที่ชุมชนมีส่วนร่วม
ที่มา: ผู้นิพนธ์

ในระยะเตรียมการมี 6 ขั้นตอน ได้แก่ 1) ศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดกรอบแนวคิดเบื้องต้นของกระบวนการทำงาน ในเรื่องหลักการพัฒนาชุมชน กระบวนการพัฒนาชุมชนที่ชุมชนมีส่วนร่วม กระบวนการออกแบบทางสถาปัตยกรรมและงานภูมิทัศน์ 2) รวบรวมข้อมูลข้อมูลทั่วไป ลักษณะทางกายภาพ บริบทที่ตั้ง สภาพแวดล้อม ลักษณะศิลปสถาปัตยกรรม สังคม วัฒนธรรมและลักษณะกิจกรรมงานบุญประเพณีของชุมชน (3) ประสานงานกับภาคี ผู้นำชุมชน คณะกรรมการฯ และฝ่ายสงฆ์วัดป่าศรีพุทธธรรมวิทยา เพื่อชี้แจงรายละเอียด (4) สร้างสัมพันธภาพกับชุมชน ความคุ้นเคยโดยพบปะ พูดคุย และปรึกษาหารืออย่างไม่เป็นทางการ (5) ประสานงานกับภาคี เพื่อเชิญชวนเข้าร่วมโครงการชี้แจงวัตถุประสงค์ และทำความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินการ และ (6) วางแผนการดำเนินงาน ส่วนในระยะดำเนินการมี 5 ขั้นตอน ได้แก่ (1) ศึกษาวิเคราะห์สภาพการณ์ปัจจุบัน เป็นการศึกษาวเคราะห์สภาพการณ์ต่างๆ ที่ดำรงอยู่ก่อนแล้วก่อนที่จะเริ่มดำเนินการปรับปรุงแก้ไขปัญหาหรือดำเนินการพัฒนา (2) วางแผนดำเนินการจัดประชุมการวางแผนแบบมีส่วนร่วม (3) ดำเนินการปฏิบัติตามแผนงานตามที่กำหนดไว้ (4) พัฒนาผลงานออกแบบ และ (5) ประชุมรับฟังความคิดเห็นและประเมินผลสรุป เมื่อครบกำหนดเวลาในการดำเนินการ หลังจากร่วมกันพัฒนาผลงานออกแบบบริหารกลางน้ำและงานภูมิทัศน์มาสู่แบบร่างขั้นสุดท้าย เพื่อให้สรุปผลและทราบผลการดำเนินงานที่เกิดขึ้น และหารือถึงการแผนการดำเนินการก่อสร้างในเบื้องต้น

การทำงานครั้งนี้ชุมชนและผู้ออกแบบได้ร่วมกันดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ระยะเตรียมการและระยะดำเนินการจนถึงการสรุปแบบร่างขั้นสุดท้าย (ภาพที่ 3) ซึ่งใช้เวลาในการดำเนินการรวม 10 เดือน ตั้งแต่เดือนธันวาคม พ.ศ. 2561 ถึง เดือนกันยายน พ.ศ. 2562

ภาพที่ 3 การดำเนินการในระยะเตรียมการ (บน) และระยะดำเนินการพัฒนางานออกแบบ
(ล่าง) ที่ชุมชนมีส่วนร่วมกับผู้ออกแบบ
ที่มา: ผู้นิพนธ์

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล

การดำเนินการนี้มีการเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานและข้อมูลเชิงลึกที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรม และสัมภาษณ์คนในชุมชน ในเรื่องประวัติชุมชนและที่ตั้ง ลักษณะทั่วไปของชุมชนโคกพระ และงานบุญประเพณีของชุมชน ความสำคัญของพระอุทิศ พุทธศาสนสถานแบบไทย-ล้านช้าง การออกแบบภูมิทัศน์ และความต้องการพัฒนาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งยังได้ทำการสำรวจ สนทนากลุ่ม สัมภาษณ์เจาะลึก และสังเกตพฤติกรรม เพื่อใช้ในการกำหนดทิศทางในการออกแบบวิหารกลางน้ำและภูมิทัศน์โดยรอบที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

ข้อมูลที่รวบรวมมานั้นนำมาวิเคราะห์เชิงพรรณนา สำหรับรายละเอียดของพื้นที่ในด้านกายภาพ เพื่อการออกแบบวิหารพระอุทิศกลางน้ำและแนวทางในการปรับปรุงภูมิทัศน์ที่เหมาะสมกับสภาพที่ตั้ง และประเมินความเป็นไปได้ภายใต้งบประมาณในการก่อสร้างที่กำหนด ตลอดจนการมีส่วนร่วมตามขั้นตอนในการพัฒนาและระดับของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนอีกด้วย

4. ผลการดำเนินการ

4.1 ลักษณะทั่วไปของชุมชนโคกพระ

ในอดีตกลุ่มคนชาวโคราชกลุ่มหนึ่ง ได้เดินทางมาตั้งหมู่บ้านขึ้นที่บ้านโคกพระ (หมู่ที่ 2 ในปัจจุบัน) อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม (ภาพที่ 4) และได้ขนานนามตนเองว่าหมู่บ้านไท ซึ่งมีอาชีพปั้นหม้อดินขาย ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อหมู่บ้านไทเป็น "บ้านโคกพระ" (ชุมชนโคกพระ) จนกระทั่งปัจจุบัน ที่ผู้นำมาแล้วจำนวน 10 คน และผู้นำคนปัจจุบัน คือนายบรรหาญ สายเมือง (กำนันตำบลโคกพระ) บ้านโคกพระเป็นชุมชนขนาดเล็กล้อมรอบในบริเวณที่ตั้งของวัดป่าศรีธาตุธรรมวิทยา ซึ่งเชื่อมต่อกับสวนสาธารณะหนองแวง อันเป็นที่ตั้งของวิหารพระอุทิศกลางน้ำ โดยห่างจากตัวจังหวัดมหาสารคามประมาณ 16 กิโลเมตร มีการเปลี่ยนแปลงฐานะจากสุขาภิบาลเป็นเทศบาล เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2542

สภาพทั่วไปเป็นพื้นราบ ตั้งอยู่บนที่เนินทราย ที่เรียกว่าโคกพระ ลาดเทลงสู่ทิศใต้และทิศตะวันออกสู่แอ่งอ่างเก็บน้ำหนองบัวและพื้นที่ไต่อย่าง ซึ่งบริเวณที่สร้างหมู่บ้านเป็นที่ราบสูงเล็กน้อย มีการตั้งบ้านเรือนเป็นหย่อมและมีที่นาอยู่ล้อมรอบหมู่บ้าน อาชีพหลัก คือ การทำนา ส่วนอาชีพเสริม จักสาน เลี้ยงสัตว์ เพาะเห็ดบด/เห็ดฟางและรับจ้าง

บริเวณหนองบัวเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape) ของชุมชน อันเป็นแหล่งที่มาของวัฒนธรรม เป็นพื้นที่รับน้ำลดความเสี่ยงจากอุทกภัย เป็นแหล่งน้ำเพื่อการใช้ประโยชน์ในการใช้น้ำอุปโภคบริโภคของชุมชน และเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของพืชและสัตว์ เนื่องจากมีดินตะกอนที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูก ตลอดจนเป็นสถานที่สำคัญในการสนับสนุนกิจกรรมงานประเพณี นอกจากนี้ยังมีการใช้วัตถุดิบและทรัพยากรจากหนองบัว เช่น ใบตอง ต้นกล้วย และสมุนไพรต่าง ๆ ที่หาได้โดยรอบ

งานบุญประเพณีที่สำคัญของชุมชน ได้แก่ งานสงกรานต์ของหมู่บ้าน งานสงฆ์น้ำพระ งานลอยกระทง และงานบุญผะเหวด นอกจากนี้ยังรองรับกิจกรรมอื่น ได้แก่ การพักผ่อนที่เสมือนสวนหย่อมในหมู่บ้าน การออกกำลังกาย (การวิ่ง และเต้นแอโรบิค) การให้อาหารปลา การปล่อยปลา การทำบุญ และการเป็นแหล่งปลูกพืชริมตลิ่ง จำพวกสมุนไพรและพืชสวนครัว โดยมีทัศนียภาพแสดงในภาพที่ 4

ปัจจุบันชุมชนโดยรอบกลายเป็นเมือง มีการสร้างที่อยู่อาศัยหนาแน่นมากขึ้นและเพิ่มระบบโครงสร้างพื้นฐาน ทั้งถนน ไฟฟ้าและประปา ส่งผลให้พฤติกรรมการอยู่อาศัย อาชีพและกิจกรรมเปลี่ยนแปลงไปจากในอดีต และหนองบัวนี้มีการเรียกชื่อเป็น สวนสาธารณะหนองแขว ซึ่งมีพื้นที่ต่อเนื่องกับวัดป่าศรีรัตนารามวิทยา ทำให้มีบทบาทด้านศาสนาต่อชุมชนและส่งผลต่อความเชื่อด้านศาสนา ที่มีผลต่อการใช้ประโยชน์ในแง่การอนุรักษ์ เช่น การเป็นเขตอภัยทาน และห้ามจับสัตว์น้ำ และเป็นกรอบแนวคิดสำคัญในการพัฒนาพื้นที่ ให้คงสภาพที่ยังใกล้เคียงกับสภาพแวดล้อมดั้งเดิม

ภาพที่ 4 ผังบริเวณบ้านโคกพระ (บน) บริบทและทัศนียภาพที่ตั้งวิหารพระอุปคุตกลางน้ำ (ล่าง)
ที่มา: ผู้นิพนธ์

4.2 แนวคิดในการออกแบบและพัฒนาพื้นที่

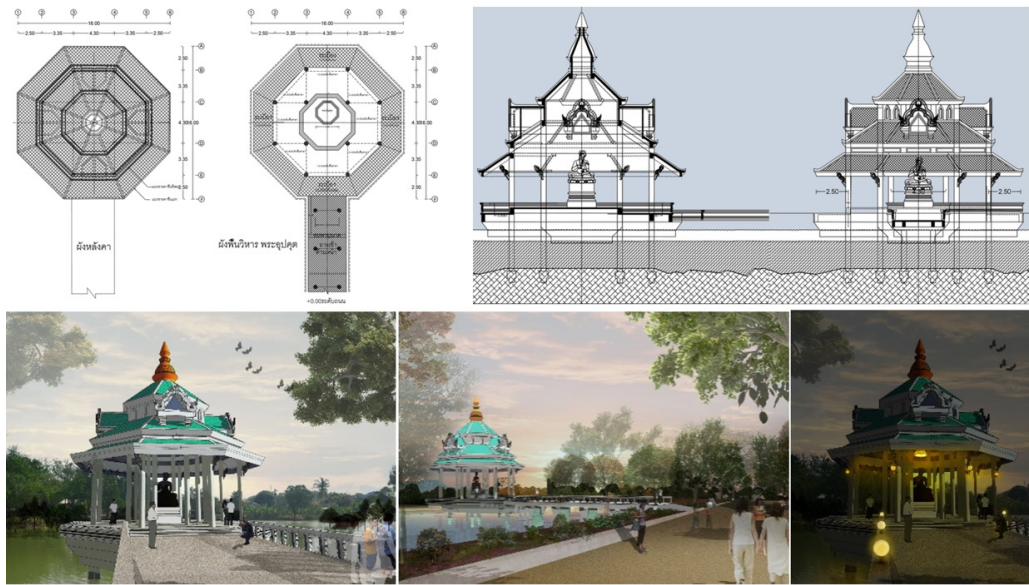
จากการสัมภาษณ์และประชุมรับฟังความคิดเห็น เพื่อเสนอแนวทางในการออกแบบวิหารกลางน้ำสำหรับประดิษฐานองค์พระอุปัชฌาย์ สอนสาธิตหนองแวง และแนวทางการปรับปรุงภูมิทัศน์ ที่มีกรอบการพัฒนาการออกแบบร่วมกันระหว่างชุมชนและผู้ออกแบบอย่างต่อเนื่องนั้น ผลงานออกแบบวิหารและงานภูมิทัศน์ที่เกิดขึ้น เป็นรูปแบบของวิหารที่ชุมชนต้องการ โดยมีลักษณะที่เรียบง่าย ทั้งรูปทรง การประดับตกแต่ง และโครงสร้างของอาคาร แต่ยังคงมีลักษณะของศิลปะสถาปัตยกรรมรูปแบบไทย-ล้านช้าง และการใช้พืชพันธุ์ในงานภูมิทัศน์ ซึ่งมีความสอดคล้องกับการใช้ประโยชน์ในงานบุญประเพณีและงานกิจกรรมชุมชนที่เกิดขึ้น ได้แก่ งานสงกรานต์ งานสงฆ์พระ งานลอยกระทง และงานบุญผะเหวด ที่จัดขึ้นตามเทศกาลในแต่ละช่วงเดือน ในขณะที่ยังต้องรองรับกิจกรรมอื่น อันได้แก่ การพักผ่อนที่ การออกกำลังกาย การให้อาหารปลา การปล่อยปลา การทำบุญ และการเป็นแหล่งปลูกพืชริมตลิ่งจำพวกสมุนไพรและพืชสวนครัว อย่างไรก็ตาม งานออกแบบความต้องการของโครงการจะอยู่ภายใต้งบประมาณที่เครือข่ายชุมชน ญาติโยมและคณะกรรมการวัดฯ ได้กำหนดไว้

4.3 การออกแบบวิหารพระอุปัชฌาย์กลางน้ำและการปรับปรุงภูมิทัศน์

การบรรลุผลลัพธ์ในด้านการนำเสนอแนวทางในการออกแบบวิหารกลางน้ำและงานภูมิทัศน์ให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนและบริบทชุมชน มีการพัฒนาแบบจากข้อเสนอแนะและความต้องการของชุมชนและคณะกรรมการวัดฯ จากการจัดประชุมรับฟังความคิดเห็นในแต่ละครั้งและการสัมภาษณ์คนในชุมชน สามารถจัดกลุ่มประเด็นความต้องการของโครงการ โดยมีข้อพิจารณาหลักของวิหารในเรื่องรูปแบบ ขนาดพื้นที่ และโครงสร้างอาคาร ที่ได้นำมาปรับปรุงผลงานออกแบบ และนำเสนอรับฟังความคิดเห็นจากชุมชนอย่างต่อเนื่อง ดังรายละเอียดในผลการดำเนินกิจกรรม

ทั้งนี้องค์พระอุปัชฌาย์มีตำนานอิทธิฤทธิ์เกี่ยวข้องกับน้ำ ผู้ออกแบบจึงเสนอให้ตั้งวิหารพระอุปัชฌาย์ไว้กลางน้ำ และมีสะพานเชื่อมระหว่างตลิ่งกับวิหาร ในการออกแบบวิหารและการปรับปรุงภูมิทัศน์ มีรายละเอียดทางสถาปัตยกรรมของวิหาร คือ วิหารกลางน้ำนี้เป็นอาคารศาลาเปิดโล่งแปดเหลี่ยมชั้นเดียว ที่ประดิษฐานองค์พระอุปัชฌาย์เป็นประธานอยู่กลางศาลา พื้นที่ภายในวิหารนี้ออกแบบไว้เพื่อให้สักการะบูชาองค์พระอุปัชฌาย์และพระบรมสารีริกธาตุ นั่งสมาธิหรือนั่งพักผ่อน เพื่อให้ผู้ใช้เกิดความสงบใจ อาคารมีลักษณะเรียบง่ายทั้งการวางผังและการประดับตกแต่ง ผู้ออกแบบได้ปรับตามข้อเสนอแนะของชุมชนในเรื่องการตกแต่งด้วยพญานาค และปรับโครงสร้างศาลาให้เรียบง่ายและประหยัดยิ่งขึ้น โดยมีลักษณะสถาปัตยกรรมแบบอีสานร่วมสมัย ใช้โครงสร้างและวัสดุก่อสร้างที่สามารถหาและติดตั้งได้โดยช่างท้องถิ่น โครงสร้างหลังคาซ้อนชั้นมีช่องแสงโดยรอบเพื่อใช้ประโยชน์จากแสงธรรมชาติเข้าสู่ตัววิหาร ส่งเสริมการประดิษฐานพระอุปัชฌาย์บริเวณกึ่งกลางบริเวณทางเดินโดยรอบและด้านในของวิหารมีระดับแสงธรรมชาติที่แตกต่างกัน และทางเดินเข้าสู่วิหารมีความกว้างเพื่อรองรับการทำกิจกรรมในพิธีกรรมสำคัญ (ภาพที่ 5)

ส่วนแนวทางการออกแบบปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณสวนสาธารณะหนองแวง (ภาพที่ 6) ได้วางผังบริเวณโดยจัดพื้นที่ให้เป็นสัดส่วน สอดคล้องกับการใช้ประโยชน์ในงานบุญประเพณีและกิจกรรมของชุมชน ได้แก่ ลานอเนกประสงค์ ทางเดินริมน้ำ สะพานทางเข้าวิหารพระอุปัชฌาย์กลางน้ำ ที่จอดรถ สุขา สวนหย่อมและอื่น ๆ ตลอดจนการเลือกพืชพรรณในงานภูมิทัศน์ โดยผู้ออกแบบได้ปรับตามข้อเสนอแนะของชุมชน ที่เพิ่มพื้นที่กิจกรรมการออกกำลังกายและสักการะพระพุทธรูป รวมทั้งการปรับปรุงศาลาริมน้ำเดิมให้ใช้ประโยชน์ได้เอนกประสงค์มากขึ้น การใช้ประโยชน์ด้านภูมิทัศน์ ผู้ออกแบบวิเคราะห์ต้นทุนสภาพแวดล้อมอันเป็นต้นทุนด้านองค์ประกอบที่เด่นชัดในเรื่องมุมมองจากทัศนียภาพพระดับสายตา ได้แก่ มุมมองจากทางเข้าหลัก หนองน้ำ เปรียบเสมือน ระบายพื้นที่ที่ทำหน้าที่โอบล้อม (Enclosed space) ไปพร้อมกับเส้นนำสายตา ต้นไม้ท้องถิ่นบริเวณตลิ่งและทางเดินเปรียบเสมือนกรอบมุมมองทำหน้าที่ปิดล้อมระบายผนัง ทำหน้าที่เป็นเส้นนำสายตาไปเป็นฉากหลังให้วิหาร พร้อมการเปิดกรอบวงกลมของท้องฟ้า ดังนั้นระบายมุมมองจึงเป็นต้นทุนภูมิทัศน์เป็นอย่างดี อีกทั้งปัจจัยอื่น เช่น แสงสะท้อนผิวน้ำที่เพิ่มแสงสว่างภายในวิหาร ความชื้นของน้ำช่วยทำให้อุณหภูมิโดยรอบวิหารเย็นและพัดพาด้วยกระแสลม ส่งผลต่อเนื่องไปยังต้นไม้ท้องถิ่นที่ส่งกลิ่นและเคลื่อนไหว เป็นภาพสะท้อนการส่งเสริมพื้นที่สาธารณะภูมิทัศน์ท้องถิ่นมาใช้งานด้านกิจกรรมทางศาสนา

ภาพที่ 5 ผังหลังคา ผังพื้น รูปตัดและรูปด้านหน้าวิหาร (บน) และทัศนียภาพภายนอกวิหาร (ล่าง)
 ที่มา: ผู้นิพนธ์

ภาพที่ 6 ที่ตั้งโครงการและพืชพรรณในพื้นที่ (บน) และบรรยากาศงานภูมิทัศน์ในพื้นที่ (ล่าง)
 ที่มา: ผู้นิพนธ์

4.4 กระบวนการทำงานเพื่อชุมชนในการออกแบบบริหารพระอุทิศและการปรับปรุงภูมิทัศน์

การดำเนินการนี้ได้ส่งเสริมให้ชุมชนเกิดความคิดริเริ่มในการพัฒนาในขั้นตอนการออกแบบร่วมกับผู้ออกแบบ และเกิดความรู้ความเข้าใจในการขออนุญาตก่อสร้างและการก่อสร้างต่อไป การดำเนินการนี้ชุมชนมีส่วนร่วมตั้งแต่กำหนดความคิด ร่วมออกแบบ และดำเนินการในขั้นตอนหลังจากจัดทำแบบร่างขั้นสุดท้าย ซึ่งถือว่าชุมชนมีส่วนร่วมตั้งแต่ระดับ การตัดสินใจ ระดับการร่วมมือ และระดับการใช้ประโยชน์ โดยทำงานกับผู้ออกแบบทั้ง 5 ชั้น และในแต่ละชั้นนั้นมีรายละเอียด ดังนี้

4.4.1 ชั้นที่ 1 การศึกษา วิเคราะห์และสรุปความต้องการชุมชน เครือข่ายชุมชนร่วมริเริ่มการพัฒนา คนในชุมชน เข้ามาร่วมค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ กำหนดความต้องการ และจัดลำดับความสำคัญของความต้องการ เพื่อเป็นโจทย์ในการออกแบบให้แก่ผู้ออกแบบ

4.4.2 ชั้นที่ 2 การวางแผนงาน เป็นขั้นตอนที่เครือข่ายชุมชน คนในชุมชนและผู้ออกแบบร่วมวางแผนในการพัฒนา คนในชุมชนมีส่วนร่วมกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินการ โดยผู้ออกแบบได้เสนอแนะและสร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องรายละเอียดของงานสถาปัตยกรรม และกระบวนการออกแบบแก่ชุมชน เพื่อชุมชนทราบถึงข้อจำกัดและความเป็นไปได้บางประการ เช่น ข้อจำกัดในด้านโครงสร้างและงบประมาณในการก่อสร้างสะพาน กลางน้ำ ปัจจัยที่ส่งผลต่องบประมาณในการก่อสร้าง ขนาดพื้นที่และแนวทางในการบริหารจัดการงานก่อนกระบวนการก่อสร้างจนการก่อสร้าง เป็นต้น

4.4.3 ชั้นที่ 3 การดำเนินการออกแบบก่อสร้าง ผู้ออกแบบได้ศึกษาวิเคราะห์ความต้องการของโครงการ ในด้านต่าง ๆ แล้วกำหนดโครงสร้างแบบทางเลือกบนฐานของบริบทที่ตั้ง งานระบบที่จำเป็น รายละเอียดของสถาปัตยกรรม ไทยอีสานร่วมสมัย จากนั้นเลือกโครงสร้างแบบที่เหมาะสมมากำหนดแนวคิด ออกแบบและพัฒนาแบบสถาปัตยกรรมและงานภูมิทัศน์ขั้นต้น ผู้ออกแบบได้นำเสนอแบบและประชุมรับฟังความคิดเห็นกับชุมชน และปรับแก้ไขผลงานออกแบบตามข้อเสนอแนะ จนมาสู่แบบร่างขั้นสุดท้ายที่เป็นรูปแบบที่ชุมชนต้องการ คือ วิหารที่มีลักษณะรูปทรง การประดับตกแต่ง และโครงสร้างอาคารที่เรียบง่าย แต่คงแสดงลักษณะศิลปะสถาปัตยกรรมที่ชุมชนคุ้นเคยในรูปแบบไทยอีสาน และการใช้พืชพรรณพื้นถิ่นในงานภูมิทัศน์ ภายใต้ข้อจำกัดในด้านงบประมาณและบริบทชุมชน

4.4.4 ชั้นที่ 4 การเสนอแนะแบบก่อสร้าง ผู้ออกแบบได้เสนอแนวทางในการออกแบบบริหารพระอุทิศกลางน้ำและการปรับปรุงภูมิทัศน์ ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนโคกพระ ชุมชนรับผลประโยชน์ที่พึงได้จากการพัฒนานี้ ซึ่งวิหารพระอุทิศกลางน้ำถือเป็นคุณค่าแก่คนในชุมชน ตลอดจนเป็นพื้นที่ที่สร้างสัมพันธภาพอันดีระหว่างคนในชุมชน จากกิจกรรมที่จะเกิดขึ้น

4.4.5 ชั้นที่ 5 การประเมินผลงานและสรุปผล คนในชุมชน เครือข่ายชุมชน และผู้ออกแบบร่วมประเมินการพัฒนา โดยทุกฝ่ายมีความพึงพอใจต่อการร่วมพัฒนาผลงานออกแบบที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์อย่างไร การประเมินเป็นรูปแบบการประเมินสรุปผลโดยรวม ซึ่งทั้งชุมชนและเครือข่ายชุมชนมีความพึงพอใจต่อภาพรวมของการดำเนินการ และต้องการให้มีการดำเนินการในลักษณะนี้หากผู้นำชุมชนหรือเครือข่ายชุมชนมีการดำเนินการพัฒนาในพื้นที่ของชุมชนโคกพระ

จากขั้นตอนในกระบวนการทำงานข้างต้น สำหรับระยะเตรียมการนั้นเครือข่ายชุมชนมีบทบาทในการทำงาน ชั้นที่ 1-2 ค่อนข้างมาก เนื่องจากมีอำนาจในการตัดสินใจด้านงบประมาณ และจะเป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินการต่อไป ส่วนระยะดำเนินการในการทำงานชั้นที่ 3 เครือข่ายชุมชนร่วมพัฒนาร่วมด้วยนั้น ผู้ออกแบบได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ในงานออกแบบและดำเนินการกับหน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้องแก่ชุมชน ในขณะที่ชุมชนได้แลกเปลี่ยนกระบวนการทำงานพัฒนาในพื้นที่จากประสบการณ์ที่ชุมชนเคยดำเนินการ นอกจากนั้นในการทำงานชั้นที่ 4 ผู้ออกแบบมีบทบาทสำคัญ เนื่องจากเป็นการดำเนินการผลิตผลลัพธ์งานออกแบบแก่ชุมชน ซึ่งชุมชนมีส่วนร่วมในระดับการตัดสินใจและระดับการใช้ประโยชน์ ต่างจากชั้นที่ 1-3 ที่ชุมชนมีส่วนร่วมในระดับความร่วมมือ สุดท้ายในชั้นที่ 5 ทั้งคนในชุมชน เครือข่ายชุมชนและผู้ออกแบบ ร่วมประเมินผลงานและสรุปผล เพื่อวางแผนการทำงานในขั้นตอนต่อไปสำหรับงานก่อสร้าง ซึ่งสอดคล้องกับกระบวนการในการทำงานชุมชนที่ ทศพล กฤตยพิสิฐ (2537) และ เฉลียว บุรีภักดี และคณะ (2545) อธิบายไว้

การทำงานนี้ได้ใช้กระบวนการออกแบบระหว่างชุมชนและผู้ออกแบบ ตั้งแต่ร่วมริเริ่มพัฒนาในการค้นหาข้อจำกัดและความต้องการเบื้องต้นในชุมชน ซึ่งมีจัดลำดับความสำคัญของความต้องการ (ลำดับความจำเป็นขององค์ประกอบในนี้

งานออกแบบ) ทั้งยังร่วมวางแผนในการพัฒนา กำหนดกรอบเป้าหมายของงานออกแบบ และสนับสนุน/ประสานงาน รวมถึงมีส่วนร่วมในการรับฟังการนำเสนอผลงานออกแบบและให้ข้อคิดเห็นต่อผลงานการออกแบบ จากนั้นเมื่อชุมชนและผู้ออกแบบได้ดำเนินการพัฒนาแบบมาสู่ข้อสรุปและจัดทำแบบร่างขั้นสุดท้าย ซึ่งถือเป็นการร่วมประเมินการพัฒนาผลลัพธ์และการดำเนินการสรุปสัปดาห์ นอกจากนั้นระดับของการมีส่วนร่วมในกระบวนการออกแบบระหว่างชุมชนและผู้ออกแบบนี้เป็นการมีส่วนร่วมชั้นกลาง คือ คนในชุมชนมีส่วนร่วมบางส่วน ข้อคิดเห็นของคนส่วนใหญ่ยังไม่ได้รับการรับรองว่าจะได้รับการตอบสนองจากผู้มีอำนาจในการตัดสินใจหรือไม่อย่างไร เนื่องจากข้อคิดเห็น/ข้อเสนอแนะบางประการของผู้ที่ให้ข้อคิดเห็นมีความแตกต่างออกไปจากเป้าหมายทิศทางในการออกแบบเบื้องต้น และหาข้อสรุปที่ชัดเจนหรือเป็นรูปธรรมไม่ได้

ในส่วนการนำเสนอผลงานออกแบบ จึงเป็นขั้นตอนที่สำคัญมากในการนำเสนอภาพความต้องการในใจให้ออกมาเป็นรูปธรรม ซึ่งการจัดทำร่างตัวอย่างของแนวทางในการออกแบบบริหารพระอุทิศกลางน้ำและงานภูมิทัศน์ที่เป็นแบบทางเลือก (Schematic Design) สามารถช่วยในการสื่อสารความนึกคิดของแต่ละฝ่ายให้เข้าใจตรงกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยพูดคุยหาข้อสรุปจากการเลือกจุดเด่นของแบบทางเลือกแต่ละแบบ ทั้งนี้ปัจจัยที่ช่วยในการขับเคลื่อนงานให้บรรลุผลสำเร็จ คือ ผู้นำชุมชน ที่มีความตั้งใจในการทำงาน ประสานงาน และบริหารจัดการในโครงการ และในกลุ่มของชุมชน

การบรรลุเป้าหมายเพื่อผลลัพธ์ในการดำเนินการ ที่มีการแลกเปลี่ยน/เกิดทักษะด้านการออกแบบศิลปะสถาปัตยกรรม และพัฒนาผลงานออกแบบร่วมกันระหว่างชุมชนและผู้ออกแบบ ทำให้เกิดการอนุรักษ์และสืบสานองค์ความรู้ทางศิลปะสถาปัตยกรรม ซึ่งผู้ร่วมโครงการได้เห็นถึงประโยชน์ในมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นต่าง ๆ ได้แก่ วิหารพระอุทิศกลางน้ำแห่งนี้สามารถเป็นศูนย์กลางอีกแห่งของชุมชน ท้องถิ่นมีรายได้จากการการท่องเที่ยว และการขายสินค้าในช่วงกิจกรรม รวมทั้งการเสริมสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ในการเป็นเจ้าของพื้นที่ และการใช้ประโยชน์ในงานบุญประเพณีและงานกิจกรรมชุมชน การเชื่อมโยงกับความสัมพันธ์ของคนในชุมชน จากการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ด้านศิลปะสถาปัตยกรรมและการออกแบบนี้ สามารถเป็นจุดเริ่มต้นในการกระตุ้นและส่งเสริมให้ชุมชนตระหนักถึงแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมของตนเองอีกด้วย

นอกเหนือจากปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการ คือ การจัดกิจกรรมที่มีช่วงเวลาคลาดเคลื่อนจากช่วงเวลาที่วางแผนไว้ เนื่องจากการนัดหมายประชุมรับฟังความคิดเห็นบางครั้งมีความสะดวกไม่ตรงกัน จึงต้องมีการสลับหรือแยกกิจกรรมบางอย่างให้เกิดขึ้นเป็นกลุ่มย่อย รวมถึงปัญหาด้านการจัดการที่เกิดความล่าช้าและปัญหาทางด้านงบประมาณในการก่อสร้างในขั้นตอนถัดไปที่ชุมชนต้องวางแผนส่วนประชาสัมพันธ์โครงการ การจัดหาทุนและแต่งตั้งคณะกรรมการรับผิดชอบ ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับที่ทางคณะได้ดำเนินการเป็นแบบขั้นต้นในโครงการนี้ อย่างไรก็ตามการดำเนินการในลำดับถัดไปนั้นเป็นการนำผลงานการออกแบบร่างขั้นสุดท้ายสำหรับวิหารพระอุทิศกลางน้ำและงานภูมิทัศน์ไปใช้ประโยชน์ ที่ต้องขออนุญาตก่อสร้างในพื้นที่สาธารณะประโยชน์และดำเนินการก่อสร้างนั้น ชุมชนและผู้ออกแบบได้หารือกันเบื้องต้นและวางแผนดำเนินการ โดยเครือข่ายชุมชนเป็นหลักสำคัญในการขับเคลื่อนการทำงานดังกล่าว ดังนั้นการทำงานของผู้นำชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่มีความรู้ความเข้าใจในทิศทางเดียวกันมีความสำคัญยิ่งที่ทำให้การดำเนินการสำเร็จลุล่วง

5. สรุปผล

จากวัตถุประสงค์ที่มุ่งศึกษาเพื่อการออกแบบบริหารกลางน้ำและงานภูมิทัศน์ โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนพัฒนางานออกแบบ ซึ่งศึกษาข้อมูลสำคัญที่เป็นโจทย์ในการออกแบบบริหารพระอุทิศกลางน้ำ ประกอบกับการเข้าพื้นที่เพื่อสำรวจที่ตั้งและชุมชนโดยรอบสำหรับลักษณะทางกายภาพ การสัมภาษณ์ความต้องการของชุมชน และการประชุมรับฟังความคิดเห็นจากชุมชนต่อผลงานออกแบบ ผลงานออกแบบเป็นรูปแบบของวิหารที่ชุมชนต้องการเป็นลักษณะที่เรียบง่าย ทั้งรูปทรง การประดับตกแต่ง และโครงสร้างของอาคาร ที่มีลักษณะศิลปะสถาปัตยกรรมรูปแบบไทยอีสานร่วมสมัย และใช้พืชพื้นถิ่นในงานภูมิทัศน์ โดยเพิ่มไม้พุ่มและไม้คลุมดิน ซึ่งเป็นลักษณะและบริบทที่คนในชุมชนคุ้นเคย โดยต้องคำนึงถึงขนาดและสัดส่วนที่เหมาะสมในการจัดภูมิทัศน์ให้เกิดประโยชน์ สะดวกสบายและเป็นทัศนียภาพที่ดีในพื้นที่ (ศศิญา ศิริพานิช, 2558) ที่สามารถเป็นพื้นที่สาธารณะประโยชน์ที่เอื้อต่อการฝึกปฏิบัติกิจกรรมเกี่ยวข้องกับสมาธิ ศิลป ปญญา โดยการใช้ต้นทุนทางสิ่งแวดล้อมสนับสนุนกิจกรรมทางศาสนา

ทั้งนี้ผลงานออกแบบวิหารพระอุคุตกลางน้ำและงานภูมิทัศน์ที่เกิดขึ้นได้สะท้อนลักษณะของศิลปวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมของพื้นที่ (ภายในข้อจำกัดด้านงบประมาณ) อันเป็นผลจากการพัฒนางานออกแบบร่วมกันระหว่างชุมชนและผู้ออกแบบในแต่ละขั้นตอนอย่างต่อเนื่อง รูปแบบศาสนาสถานที่ชุมชนต้องการ กล่าวได้ว่าในส่วนของการออกแบบทางสถาปัตยกรรมและงานภูมิทัศน์นั้นเป็นรูปแบบที่มาจากความต้องการเฉพาะ ภายใต้บริบทและเงื่อนไขต่าง ๆ ทำให้เกิดเป็นรูปแบบเฉพาะตัว ที่คนส่วนใหญ่ในชุมชนยอมรับและคนที่มีส่วนร่วมเกิดความภาคภูมิใจ

กระบวนการออกแบบทางสถาปัตยกรรมและงานภูมิทัศน์ในการทำงานนี้ได้รับให้สอดคล้องกับกระบวนการพัฒนาชุมชน จึงไม่ได้ดำเนินการตามลำดับขั้นตอนในการออกแบบอย่างสำนักออกแบบวิศวกรรมและสถาปัตยกรรมกรมชลประทาน (ม.ป.ป.) ที่เป็นขั้นตอนพื้นฐานในการออกแบบก่อสร้าง แต่ได้ดำเนินการออกแบบก่อสร้างที่ต้องศึกษาบริบทของชุมชนและมีขั้นตอนการพัฒนาแบบในลักษณะการนำเสนอและประชุมรับฟังข้อเสนอแนะจากชุมชน ที่ใกล้เคียงกับการทำงานของ ชนิกิถาญจน์ จินใจตรง และคณะ (2561) และ รังสิทธิ์ ต้นสุชี และคณะ (2561) ที่มีการนำเสนอและประชุมรับฟังข้อเสนอแนะจากชุมชนกลุ่มใหญ่สองครั้ง (ประชุมกลุ่มย่อยอีกสองครั้ง) หลังจากชุมชนมีส่วนร่วมในการนำเสนอครั้งแรก ทำให้เกิดความร่วมมือกันระหว่างคนในชุมชน ผู้นำและคณะกรรมการวัดฯ ที่มีการพูดคุย และแลกเปลี่ยนข้อเสนอแนะกันเองจนเป็นข้อสรุปร่วมกันของชุมชน และหลังจากการนำเสนอครั้งที่สอง ผู้ออกแบบได้เห็นความกระตือรือร้นการอาสาขอรับผิดชอบงานแต่ละส่วนและความร่วมมือกันเกิดขึ้นอย่างชัดเจน ดังนั้นผลลัพธ์ในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการเป็นสิ่งที่ผู้วิจัยชุมชนควรพิจารณาถึงเป้าหมาย ซึ่งกระบวนการทำงานเพื่อชุมชนในการออกแบบนั้น ชุมชนควรมีส่วนร่วมในการออกแบบอย่างน้อยสองครั้ง เพื่อให้ชุมชนเกิดการขับเคลื่อนงานร่วมกันต่อไป

กระบวนการออกแบบระหว่างชุมชนและผู้ออกแบบครั้งนี้ เป็นแลกเปลี่ยนความรู้ในการสร้างสร้งงานสถาปัตยกรรมประเภทศาสนสถานและงานภูมิทัศน์ ซึ่งได้แก้ไขปัญหหรือโจทย์ที่ตั้งไว้อย่างเหมาะสมที่สุด ส่งผลให้ผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งชุมชนและผู้ออกแบบได้ร่วมกันประยุกต์ใช้องค์ความรู้ของตนร่วมกันจากการปฏิบัติการณในการทำงานออกแบบในพื้นที่จริง โดยที่ชุมชนสามารถนำประสบการณ์นี้ไปใช้ในการดำเนินการออกแบบอื่นในลักษณะเดียวกัน ส่วนผู้ออกแบบสามารถนำมาใช้ในการปฏิบัติวิชาชีพสถาปัตยกรรมที่มีปัจจัยด้านชุมชนเข้ามาเกี่ยวข้อง ทั้งนี้ความตั้งใจในการทำงานของผู้นำชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (คณะกรรมการวัดฯ และผู้นำ/เครือข่ายชุมชน) รวมทั้งความรู้ความเข้าใจในทิศทางเดียวกันของคนในชุมชนที่มองเห็นประโยชน์ของชุมชนร่วมกันเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนการทำงาน (ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2542; เฉลิยว บุรีภักดี และคณะ, 2545)

นอกจากนี้ยังพบว่าขั้นตอนการศึกษาวิเคราะห์และสรุปความต้องการของชุมชน เป็นส่วนหนึ่งในการวางแผนที่ถือเป็นพื้นฐานสำคัญที่สุด ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนทั้งในการตัดสินใจ การร่วมมือและการประเมินผลต่อการขับเคลื่อนงานให้บรรลุผลอย่างมาก เนื่องจากการทำงานในลักษณะนี้มีระเบียบขั้นตอนเป็นลำดับ ชุมชนต้องมีบทบาทในทุกขั้นตอน นอกจากนั้นความตั้งใจในการทำงานของผู้นำชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และความรู้ความเข้าใจในทิศทางเดียวกันของคนในชุมชนนั้นเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนการทำงานให้สำเร็จอย่างยิ่ง

6. กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณชาวชุมชนโคกพระ และญาติโยมวัดป่าศรัทธาธรรมวิทยา สำหรับความอนุเคราะห์ข้อมูล และความร่วมมืออันดีในการดำเนินการ และกองส่งเสริมการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม สำหรับงบประมาณสนับสนุนโครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมแบบมุ่งเป้าจากงบประมาณแผ่นดิน ประจำปี พ.ศ. 2562

7. การอ้างอิงและเอกสารอ้างอิง

จามรี อาระยานิมิตสกุล. (2558). *พิธีพืชมงคลในงานภูมิสถาปัตยกรรม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
จิตจำนงค์ กิติศิริติ. (2536). *การพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุณพินอักษรกิจ.
เฉลิยว บุรีภักดี และคณะ. (2545). *ชุดวิชาการวิจัยชุมชน ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง*. หลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิตการจัดการและประเมินโครงการ. นนทบุรี: เอสอาร์พรีนติ้งแมสโปรดักส์.

- ชนธิกาญจน์ จินใจตรง, วรากุล ตันชนะเทวินทร์ และวราพรรณ ผลโพธิ์. (2561). การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและปรับปรุงภูมิทัศน์ภูป่าเปาะ จังหวัดเลย. *วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สจล.*, 26(1), 74-91.
- เดวิด คินส์ลีย์. (2551). *นิเวศวิทยากับศาสนา จิตวิญญาณเชิงนิเวศในมุมมองต่างวัฒนธรรม*. ภาพรณ ศุภมันตรา (แปล). กรุงเทพฯ: แพลนพรีนตติ้ง.
- ทองศักดิ์ คุ่มไชนะ. (2534). *การพัฒนาชุมชนเชิงปฏิบัติ*. กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์.
- ทศพล กฤตยพิสิฐ. (2537). *การมีส่วนร่วมของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เขตหนองจอก ที่มีต่อโครงการ กิจกรรมการพัฒนาตามแนวทาง บรม และ บวร เพื่อสร้างสรุคุดมการณ์แผ่นดินทองหนองจอก*. กรุงเทพฯ: ฐานข้อมูลวิทยานิพนธ์ไทย.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร. (2542). *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน สาขาพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- รังสิทธิ์ ต้นสุชี, วิวัฒน์ วอทอง, วิชาภรณ์ ชำนิกำจร, ณัฐวัฒน์ จิตศิลป์, วรากุล ตันชนะเทวินทร์, ปาริชาติ ศรีสนาม, ...และ ศรัทธาชาติ ศรีสังข์. (2561). *การศึกษาเพื่อการออกแบบบริหารพระองค์กาลและการวางผังบริเวณ วัดโพธิ์กลาง ต.บ้านทุ่ม อ.เมือง จ.ขอนแก่น*. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาสารคามวิจัย ครั้งที่ 14, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, กันยายน 2561, มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- วรากุล ตันชนะเทวินทร์, วิวัฒน์ วอทอง, ธนายุทธ ไชยธงรัตน์ และ ธเนศ ฉัตรจุฑามณี. (2562). *การศึกษาแนวทางในการออกแบบบริหารพระอุทิศกลางน้ำ ณ สวนสาธารณะหนองแขวง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม (รายงานผลการวิจัย)*. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ศศิยา ศิริพานิช. (2558). *ภูมิทัศน์พื้นฐาน*. นครปฐม: คณะเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์วิทยาเขตกำแพงแสน.
- สนธยา พลศรี. (2547). *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน*. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- สำนักออกแบบวิศวกรรมและสถาปัตยกรรม กรมชลประทาน (ม.ป.ป.). *ส่วนการออกแบบสถาปัตยกรรม*. [ออนไลน์].
ได้จาก: <http://kromchol.rid.go.th/design/2013/index.php/th/> [สืบค้นเมื่อ 1 สิงหาคม 2563].
- Dunham, A. (1958). *Community Welfare Organization*. NewYork : Thomas Y Crowell Company.
- Kemmis, S., & McTaggart, R. (1988). *Action and Knowledge: Breaking the Monopoly with Participatory Action- Research*. New York: Apex.